

FINANSTILSYNET
THE FINANCIAL SUPERVISORY
AUTHORITY OF NORWAY

Fellesrapport

Revisjon av verdsettelsesposter (estimer)

Tematilsyn 2015

DATO:
16.november 2015

SEKSJON/AVDELING:
TILSYN MED REVISORER OG
REGNSKAPSFØRERE/
AVDELING FOR MARKEDSTILSYN

I	GENERELT OM TEMATILSYNET	4
1	Bakgrunn og formål	4
2	Gjennomføring, herunder utvalg av revisjonsoppdrag	4
3	Rettslig grunnlag	5
3.1	God revisjonsskikk ved revisjon av verdsettelsesposter/estimer	5
3.2	Revisors plikt til å dokumentere revisjonen	6
3.3	Revisjonsselskapets plikt til å etablere kvalitetskontrollsystem	6
II	FINANSTILSYNETS FUNN	7
4	Organisering	7
4.1	Kompetanse i revisjonsselskapene	7
4.2	Oppdragsansvarlig og revisjonsteamets kompetanse	8
4.3	Oppdragskontroll av kvalifisert oppdragskontrollør	8
5	Bruk av spesialkompetanse	9
6	Revisjonen av verdsettelsesposter/estimer	10
6.1	Risikovurderingshandlinger og identifisering av risiko	10
6.2	Håndtering av risiko for vesentlig feilinformasjon	11
6.3	Rimeligheten av regnskapsestimer	12
6.4	Tilleggsopplysninger	12
6.5	Ledelsens objektivitet	12
6.6	De øvrige oppdragene i tematisynet	13
7	Eksempler fra andre oppdrag	13
III	OPPSUMMERING	14

I GENERELT OM TEMATILSYNET

1 Bakgrunn og formål

Finanstilsynet gjennomfører årlige tematilsyn rettet mot revisorer og revisjonsselskap. Dette tematilsynet omhandler revisjon av verdsettelsesposter (estimer)¹.

Enkelte regnskapsposter kan ikke måles nøyaktig, men må baseres på estimer. Estimer innebærer skjønnsmessige vurderinger som stiller store krav både til foretaket og dets revisor. Typen og påliteligheten av informasjon som er tilgjengelige for foretakets ledelse ved utarbeidelsen av et regnskapsestimater varierer sterkt, og påvirker graden av usikkerhet knyttet til regnskapsestimater. Selv mindre justeringer i forutsetningene som ligger til grunn for estimatet, kan føre til at verdien endrer seg betydelig uten at det er mulig å fastslå at en forutsetning er "riktigere" enn en annen. Når foretakets ledelse skal ta stilling til verdien, utarbeides ofte "best case" og "worst case" scenarioer. Hvilket scenario ledelsen velger å bruke som beste estimat, kan tenkes påvirket av om foretaket står i fare for å bryte finansielle krav fra långivere eller andre. Dette øker risikoen for vesentlig feilinformasjon i de enkelte regnskapspostene. Revisor skal vurdere om regnskapsestimaterne er rimelige, om noteopplysningene gir informasjon om de viktigste forutsetningene og at ledelsens vurderinger har vært grundige og dokumenterte.

Formålet med tematilsynsrapporten er å gi revisjonsselskaper og oppdragsansvarlige revisorer veiledning slik at tiltak kan iverksettes på områder der revisjonsutførelsen må styrkes.

2 Gjennomføring, herunder utvalg av revisjonsoppdrag

Som ledd i tematilsynet gjennomførte Finanstilsynet ti stedlige tilsyn, henholdsvis i Bergen, Stavanger og Oslo. Tilsynene ble gjennomført i mai 2015.

Syv av tilsynene var på hovedkontoret og/eller avdelingskontorer til de fem største (heretter også omtalt som de "store") revisjonsselskapene². De øvrige tre tilsynene var i mellomstore revisjonsselskap.

Tilsynene dekket i alt 25 revisjonsoppdrag for regnskapsår avsluttet 31. desember 2014. Åtte av disse revisjonene var utført av de fem store revisjonsselskapene, og gjaldt revisjon av foretak av allmenn interesse³. Flere var morselskap i konsern, og tilsynet dekket verdsettelsesposter også i flere datterselskap.

De øvrige 17 oppdragene var ikke for foretak av allmenn interesse, men flere gjaldt store foretak. Oppdragene dekker virksomhet innenfor eiendom, ulik produksjonsvirksomhet og handelsvirksomhet mv., men også olje- og oljeservicevirksomhet.

¹ I 2015 har det også vært gjennomført tematilsyn rettet mot revisjon av banker.

² I alfabetisk rekkefølge er dette BDO, Deloitte, Ernst & Young (EY), KPMG og PricewaterhouseCoopers (PwC).

³ Foretak av allmenn interesse er foretak som har utstedt omsettelige verdipapirer som er opptatt til handel på et regulert marked i EØS-land, bank eller annen kredittinstitusjon og forsikringselskap, jf. revisorloven § 5a-1 første ledd.

Alle de åtte oppdragene som ble valgt ut i de fem store revisjonsselskapene, gjelder revisjon av olje- og oljeservicevirksomhet. Olje- og oljeservicevirksomheter er ofte kapitalintensive og har i stor grad finansiert seg gjennom opptak av obligasjonslån. Den høye gjeldsgraden og det store omfanget av obligasjonslån med relativt kort gjenværende løpetid, er i seg selv et forhold som gjør at revisor må være seg bevisst rollen som allmennhetens tillitsperson.

Dette er bakgrunn for at tematilsynet har vært spesielt rettet mot at revisor har vært bevisst den økte risikoen i verdsettelsen av vesentlige eiendelsposter etter oljeprisfallet annet halvår 2014. Oljeprisfallet har medført betydelig økt usikkerhet knyttet til omfanget av fremtidig aktivitet og lønnsomhet i olje og oljeservicevirksomheter.

Finanstilsynet kontrollerte om revisor har innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis, som grunnlag for sin konklusjon og revisjonsberetning. Rapporten etter tilsynet er begrenset til å omhandle eiendelssiden, selv om også vurdering av gjeld kan innebære utfordringer.

Under de stedlige tilsynene kontrollerte Finanstilsynet følgende hovedområder:

- Revisjonsselskapets forhold, herunder hvordan de sikrer tilgang til tilstrekkelig kompetanse, kriterier for utpeking av oppdragsansvarlig revisor, om oppdragskontroller er utført m.v. Se punkt 4.
- Bruk av spesialkompetanse, som i rapporten brukes som et samlebegrep på ekspert engasjert av foretaket, ekspert engasjert av revisor, spesialist og konsultasjon. Se punkt 5.
- Gjennomføring av revisjonen, herunder risikovurderingshandlinger og identifisering av risiko, håndtering av risiko for vesentlig feilinformasjon, rimeligheten av regnskapsestimer, tilleggsplysninger i årsregnskapet og ledelsens objektivitet. Se punkt 6.
- Dokumentasjon. Behandles under de punktene det er aktuelt.

Tematilsynsrapporten omtaler også kort funn Finanstilsynet har avdekket i annen inspeksjonsvirksomhet. Totalt er det identifisert ca. 35 oppdrag fra Finanstilsynets kontrollvirksomhet de siste tre år som er spesielt relevant for dette tematilsynet. Se punkt 7 i rapporten.

3 Rettslig grunnlag

Revisor er allmenhetens tillitsperson ved utøvelsen av revisjon av revisjonspliktiges årsregnskap og skal utøve sin virksomhet med integritet, objektivitet og aktsomhet. Det vises til revisorloven § 1-2 om revisors rolle.

3.1 God revisjonsskikk ved revisjon av verdsettelsesposter/estimer

Revisorloven § 5-2 annet ledd krever at revisor skal utføre sin virksomhet i samsvar med god revisjonsskikk. "God revisjonsskikk" er en rettslig standard som langt på vei utfylles av de bransjefastsatte revisjonsstandardene. Den sentrale standarden for tematilsynet er ISA 540, som omhandler revisors oppgaver og plikter ved regnskapsestimer og tilhørende regnskapsopplysninger. Standarden utdyper hvordan andre sentrale revisjonsstandarder skal anvendes i forbindelse med regnskapsestimer. Særlig gjelder dette anvendelsen av ISA 315

om identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelsen av virksomheten, og ISA 330 om revisors håndtering av anslåtte risikoer.

ISA 540 skal bidra til at revisor skaffer seg tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for regnskapsestimater og tilleggsopplysninger innenfor rammen av det gjeldende rammeverket for finansiell rapportering. Dette fremgår av standardens punkt 6.

I veiledningen til ISA 540 er det blant annet gitt eksempler på regnskapsestimater med relativt liten estimeringsusikkerhet og eksempler på estimater med høy usikkerhet. Veiledningen angir også hva som kan være indikasjoner på mulig manglende objektivitet hos ledelsen. ISA 240, om misligheter, fremhever i punkt 32 bokstav (b) at manglende objektivitet hos ledelsen utgjør en økt risiko for vesentlig feilinformasjon knyttet til regnskapsestimater.

3.2 Revisors plikt til å dokumentere revisjonen

I henhold til revisorloven § 5-3 første ledd, første punktum skal revisor dokumentere tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis for de konklusjoner som er trukket i revisjonsberetningen. Dokumentasjonen skal oppbevares i 10 år, jf. revisorloven § 5-5.

For å oppfylle dette kravet må revisor dokumentere hvilke revisjonshandlinger som er utført og hvilken konklusjon revisor har trukket, på hvilket grunnlag og på hvilket tidspunkt. En utskrift eller en kopi kan vise både eksistensen og verdien av en regnskapspost. Dersom det ikke vises hvilke revisjonshandlinger som er foretatt, revisors vurdering og konklusjon, er det likevel ikke et tilfredsstillende revisjonsbevis. Dette fremkommer i ISA 540 punkt 23, som presiserer at dokumentasjonen skal inkludere grunnlaget for revisors konklusjoner om rimeligheten av regnskapsestimater, med tilhørende tilleggsopplysninger, når estimatet medfører særskilte risikoer, og eventuelle indikasjoner på mulig manglende objektivitet hos ledelsen.

I tillegg til hensynet til etterprøvbarehet av revisors arbeid, bidrar dokumentasjonskravet til å sikre kvaliteten på revisjonen som utøves. For det første vil løpende dokumentasjon av utførte revisjonshandlinger sikre at arbeidet skjer i samsvar med den fastlagte revisjonsplanen. For det andre vil dokumentasjonskravet øke kvaliteten på revisors vurderinger, fordi arbeidet med å dokumentere i seg selv bidrar til bedre beslutningsgrunnlag for revisor. Ved å sammenstille sine vurderinger vil revisor være bedre i stand til å ta stilling til om det totalt sett er innhentet tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis til å underbygge revisors konklusjoner på de ulike revisjonsmålsettingene, samt for revisors uttalelser (totalkonklusjon) i revisjonsberetningen m.m.

3.3 Revisjonsselskapets plikt til å etablere kvalitetskontrollsystem

Etter revisorloven § 5b-1 skal revisjonsselskaper etablere forsvarlig system for intern kvalitetskontroll av revisjonsvirksomheten. Finanstilsynet legger til grunn at revisjonsselskaper som oppfyller kravene i den internasjonale standarden for kvalitetskontroll (ISQC 1), langt på vei oppfyller revisorlovens krav til intern kvalitetskontroll. Ett av de elementene som er av særlig betydning for tematilsynet, er tiltak for å sikre menneskelige ressurser og kvalitet i oppdragsutførelsen. Sikring av kvalitet i oppdragsutførelse går på revisjonsselskapets rutiner knyttet til å utpeke rett oppdragsansvarlig revisor og tilføre oppdraget team med riktig kompetanse. Revisjonsselskapet skal også ha rutiner for å utpeke kvalifisert oppdragskontrollør ved oppdrag hvor det er identifisert uvanlige omstendigheter eller risikoer, jf. ISQC1 punkt 35 (og A41).

II FINANSTILSYNETS FUNN

4 Organisering

4.1 Kompetanse i revisjonsselskapene

Revisjonsselskapene må sikre seg nødvendig kompetanse til å gjennomføre oppdragene de påtar seg. Ikke bare for oppdragsansvarlig revisor og revisjonsteamet, men også for oppdragskontrollørene når det er aktuelt.

Det følger av ISQC 1 punkt 29 at revisjonsselskaper skal etablere retningslinjer og rutiner som blant annet skal bidra til å sikre tilstrekkelig kompetanse. En vurdering av retningslinjene i de utvalgte revisjonsselskapene er ikke dekket av dette tematilsynet.

De fem store revisjonsselskapene har etablert egne bransjegrupper med partnere og revisjonsmedarbeidere med erfaring innenfor spesialiserte bransjer. Hvilke grupper som er opprettet, størrelsen på gruppene og hvor formaliserte de er, varierer. Typiske bransjegrupper er finans, shipping, fiskeoppdrett m fl. Enkelte revisjonsselskap har bransjegrupper på hovedkontoret, mens andre bransjegrupper er lagt til avdelingskontor som ligger i områder hvor den aktuelle bransjen er sterkt representert og revisjonsselskapet har mange revisjonsoppdrag innen bransjen. I svært spesialiserte bransjer er omfanget av revisjonsoppdrag så begrenset, at de store revisjonsselskapene har organisert bransjegrupper på nordisk nivå eller trukket inn kompetanse fra andre revisjonsselskaper i nettverket.

I de tre øvrige revisjonsselskapene er hovedbildet at det ikke er etablert tilsvarende grupper eller andre særskilte tiltak. I ett av disse revisjonsselskapene var det imidlertid etablert et system for vurdering av om nye revisjonsoppdrag passer inn i porteføljen. Oppdrag som krever en kompetanse som selskapet ikke hadde eller ønsket å benytte ressurser på å skaffe seg, ble ikke akseptert.

Alle revisjonsselskapene uttalte at de så det som en utfordring å sikre kompetansen innenfor olje- og oljeservicevirksomhet, fordi det kreves god bransjekunnskap. I tillegg benytter foretakene i utstrakt grad avanserte metoder og modeller for å utarbeide verddivurderinger og regnskapestimater som revisor må forstå.

Finanstilsynets vurdering

Både tematilsynet og tidligere erfaringer fra Finanstilsynets inspeksjonsvirksomhet viser at det er risiko forbundet med det å sikre tilstrekkelig kompetanse innenfor alle de ulike områdene revisjonsporteføljen dekker. Utfordringen antas å være størst for de mellomstore revisjonsselskapene, fordi disse kan ha foretak av allmenn interesse og andre store og kompliserte virksomheter i sin portefølje, uten å ha den fleksibiliteten i ressurstilgangen som de store revisjonsselskapene har.

Finanstilsynet mener at det bør være økt oppmerksomhet rettet mot kompetanserisikoen og behovet for risikoreduserende tiltak.

Typiske tiltak vil være systematisk å bygge opp kompetanse innen bransjer det er ønskelig å satse på, eller ikke å påta seg oppdrag som reiser særlige revisjonsmessige utfordringer på grunn av sin art eller kompleksitet.

4.2 Oppdragsansvarlig og revisjonsteamets kompetanse

At de som utfører revisjonen har tilstrekkelig kompetanse og kapasitet, er helt sentralt for revisjonsutførelsen. Ansvar for å sikre kompetanse i revisjonsutførelsen ivaretas blant annet gjennom etablering av forsvarlige retningslinjer og rutiner, jf. ISQC 1 punkt 30 og 31.

Revisjonsselskapet har ansvaret for å sikre kompetansen i forbindelse med utpeking av oppdragsansvarlig revisor. Den som blir utpekt til å være oppdragsansvarlig revisor, har også et selvstendig ansvar for å vurdere egen kompetanse. Oppdragsansvarlig revisor må også vurdere om det revisjonsteamet som revisjonsselskapet stiller til disposisjon, har den nødvendige kompetanse, jf. ISA 220 punkt 14.

Tematilsynet dekket oppdragsansvarlig revisors vurderinger av egen kompetanse og revisjonsteamets kompetanse.

Finanstilsynet fant at de fem store revisjonsselskapene legger vekt på at oppdragsansvarlig har tidligere erfaring med aktuell bransje og lignende type foretak. Også medarbeiderne velges ut basert på bransjeefaring.

I hvilken utstrekning oppdragsansvarlig revisors og teammedlemmenes kompetanse/erfaring er beskrevet i revisjonsdokumentasjonen varierer, utover at det er fastslått at revisjonsteamet har nødvendig kompetanse.

De øvrige 17 oppdragene var for det meste oppdrag revisorene hadde hatt i lang tid. Hvorfor disse revisorene opprinnelig var utpekt av revisjonsselskapet som oppdragsansvarlige revisorer på de konkrete oppdragene, fremkom ikke av dokumentasjonen. Det var heller ikke dokumentert vurderinger av oppdragsansvarlig revisors kompetanse i fortsettelsesvurderingene, utover at det er angitt at revisjonsselskapet eller oppdragsansvarlig har tilstrekkelig kompetanse til å fortsette oppdraget. I oppdrag der virksomheten fremstod som særlig spesialisert, var det i enkelte oppdrag vist til at oppdragsansvarlig revisor hadde erfaringer fra næringslivet og praksis fra revisjon av denne type virksomhet over flere år.

Finanstilsynets vurdering

Etter Finanstilsynets syn er oppdragsansvarlig revisors dokumentasjon av kompetanse, både egen og revisjonsteamets kompetanse, generelt for svak. Dette er også erfaringen fra kontroller Finanstilsynet gjør i den løpende tilsynsvirksomheten. Dersom revisjonsselskapets retningslinjer og rutiner for utpeking av oppdragsansvarlig revisor og revisjonsteamet er klare i sitt innhold og tilstrekkelig konkrete, vil de kunne supplere de dokumenterte vurderingene. En kombinasjon av fraværende eller svake retningslinjer og rutiner og mangelfull kompetansevurdering i revisjonsdokumentasjonen, øker risikoen for mangelfull revisjon og vil være kritikkverdig.

4.3 Oppdragskontroll av kvalifisert oppdragskontrollør

En helt sentral del av et revisjonsselskaps interne kvalitetsrutiner er at det blir gjennomført en forsvarlig oppdragskontroll, før revisjonsberetning avgis. For børsnoterte foretak følger kravet til retningslinjer og rutiner for oppdragskontroll i ISQC 1 punkt 35-44. Se også punkt A 41, første kulepunkt.

Finanstilsynet mener revisorloven tilsier at det skal gjennomføres oppdragskontroll i alle foretak som faller inn under definisjonen foretak av allmenn interesse, ikke bare i børsnoterte foretak. Dette er en tolkning som harmonerer med revisorlovgivningen for øvrig, herunder de særlige pliktene ved revisjon av foretak av allmenn interesse i revisorloven kapittel 5a. Også

nødvendigheten av økt aktsomhet i skjønnsutøvelsen når revisjonsklienten er et foretak av allmenn interesse, herunder i vurderingene av uavhengighet, støtter opp under dette. Foretak av allmenn interesse er nærmere definert i revisorloven § 5a-1 første ledd. Dette innebærer at det skal gjennomføres oppdragskontroll ved revisjon av:

- foretak som har utstedt omsettelige verdipapirer som er opptatt til handel på et regulert marked i EØS-land
- bank eller annen kredittinstitusjon
- forsikringsselskap.

Tematilsynet dekket ikke en gjennomgang av det enkelte selskaps retningslinjer og rutiner.

Finanstilsynets kontroll av oppdragene viste at det var gjennomført rettidig oppdragskontroll i alle de åtte revisjonsoppdragene som gjaldt foretak av allmenn interesse. I de øvrige 17 oppdragene var det ikke gjennomført oppdragskontroll, heller ikke i store foretak hvor det var forhold som kunne indikere uvanlige omstendigheter eller risikoer.

I fem av de åtte oppdragene der det hadde vært oppdragskontroll, forelå det ikke tilfredsstillende dokumentasjon som viste hva oppdragskontrolløren hadde gjort eller vurdert. I de tre øvrige oppdragene viste dokumentasjonen hvordan kontrolløren hadde vurdert de vesentlige og risikofylte postene.

Finanstilsynets vurdering

Finanstilsynet mener at det skal utnevnes kvalifisert oppdragskontrollør i alle oppdrag for foretak av allmenn interesse. Også for andre oppdrag må det vurderes om det er forhold som tilsier at oppdragskontrollør bør utnevnes.

Det er både viktig og et krav at det fremkommer av dokumentasjonen hva oppdragskontrollen dekker og hvilke vurderinger oppdragskontrolløren har gjort.

5 Bruk av spesialkompetanse

Et regnskapsestimat kan bygge på komplisert faktum og usikre forutsetninger og omfattende beregninger. Det kan gjøre det nødvendig for foretakets ledelse å benytte spesialkompetanse for å ivareta ansvaret de har for at regnskapet gir et rettvise bilde. Også revisor kan ha behov for å benytte spesialkompetanse i sin revisjonsutførelse. I tillegg kan det være andre regnskapsmessige og revisjonsfaglige utfordringer for revisor, som krever bruk av spesialkompetanse.

Når spesialkompetanse benyttes, er det nødvendig at revisor har et klart bilde av hvordan denne kompetansen benyttes. Dette er nødvendig blant annet fordi revisjonsstandardene oppstiller ulike krav til revisors vurderinger i de ulike situasjonene, for at revisjonen skal anses for å være i samsvar med god revisjonsskikk.

Slik Finanstilsynet ser det kan revisor benytte spesialkompetanse på følgende måte:

- Bruke arbeidet til en ekspert engasjert av foretaket. I hvilke tilfeller og hvordan revisor kan benytte slik informasjon som revisjonsbevis følger av ISA 540 punkt 8 (c) (iii) og ISA 500 punkt 8.

- Selv engasjere en ekspert (på annet område enn regnskap og revisjon). I hvilke tilfeller og hvordan revisor kan benytte slik informasjon som revisjonsbevis, følger av ISA 540 punkt 14 og ISA 620 punkt 7 - 15.
- Gjennomføre konsultasjon ved vanskelige eller omstridte spørsmål. En konsultasjon skal gjennomføres i samsvar med ISA 220 punkt 18, og dokumenteres i samsvar med ISA-ens punkt 24 bokstav (d).
- Benytte seg av annen tilgjengelig ekspertise. Dette vil typisk være situasjonen når revisor drøfter et spørsmål med interne fagpersoner med spesialkompetanse innenfor regnskaps- og revisjonsområdet. Det kan være personer i teamet, i fagavdelingen eller andre. Den kvalitetssikringen som ligger i en diskusjon med en spesialist, er ikke særskilt regulert i standardene.

Manglende bevissthet knyttet til ulike måter og benytte spesialkompetanse på, og hvilke krav som i så fall gjelder, kan gjøre at revisjonen ikke fullt ut blir gjennomført i samsvar med god revisjonsskikk.

Revisor hadde benyttet spesialkompetanse i alle de åtte revisjonsoppdragene for foretak av allmenn interesse. For fire av disse oppdragene mener Finanstilsynet det var manglende bevissthet knyttet til skillet mellom revisors bruk av ekspert etter ISA 620, når det er konsultert etter ISA 220 og når revisjonsfaglig spørsmål har blitt diskutert uformelt med en person som ble ansett som spesialist på sitt område.

I enkelte av de andre oppdragene Finanstilsynet har vurdert, har foretaket benyttet spesialist. De takster og vurderinger som forelå, var av revisor behandlet som revisjonsbevis etter ISA 500 punkt 8. Spesialistens kompetanse og objektivitet var i liten grad dokumentert vurdert av revisor.

Revisjonsselskapene forklarte at forholdet skyldes upresise formuleringer i revisjonsdokumentasjonen. Selv om dette er riktig, mener Finanstilsynet det er uheldig. Upresise formuleringer kan svekke bevisverdien ved bruk av spesialkompetanse, og dermed sikkerheten for at tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis er innhentet. Videre svekkes oppdragsansvarlig revisors egen oversikt over at nødvendig dokumentasjon foreligger og at påkrevde handlinger og vurderinger er gjort. Det innebærer også en risiko for at oppdragskontrolløren ikke avdekker feil og mangler knyttet til hvordan spesialkompetanse er benyttet, eller i det minste gjør oppdragskontrollen vanskeligere og mer omfattende enn nødvendig.

6 Revisjonen av verdsettelsesposter/estimer

I vurderingen av revisjonsutførelsen har Finanstilsynet valgt å skille mellom de åtte oppdragene som gjelder revisjon av foretak av allmenn interesse og de øvrige. Finanstilsynets kommentarer til de åtte oppdragene er behandlet i punkt 6.1 - 6.5. En kort omtale av de øvrige 17 oppdragene er tatt inn i punkt 6.6.

6.1 Risikovurderingshandlinger og identifisering av risiko

Det følger av ISA 540 punkt 8 bokstav (c) at revisor blant annet skal vurdere hvordan ledelsen utarbeider regnskapsestimatene og en forståelse av dataene disse er basert på.

For de åtte oppdragene foreligger det beskrivelse av foretakets virksomhet og hvilke relevante risikoer som foreligger for vesentlig feilinformasjon knyttet til regnskapsestimater. Revisjonsdokumentasjonen inneholder også en kortfattet beskrivelse av foretakets verdsettelsesprosess.

Alle de åtte foretakene har benyttet anerkjente metoder for å utarbeide estimatene. Det er varierende hvordan revisorene har dokumentert vurderingen av om metodene for å utarbeide regnskapsestimater er hensiktsmessige og er konsistent anvendt etter omstendighetene.

Sju av foretakene har, i tillegg til egne verdivurderinger, innhentet verdsettelse fra eksterne eksperter. I de fleste tilfeller fra to eksterne eksperter, men i ett tilfelle var det benyttet fem eksterne eksperter for verdsettelsen av de samme eiendelene.

Revisor har vurdert forutsetningene som er lagt til grunn for beregningene og har etterregnet tallberegningene. Revisor har, med to unntak, ikke dokumentert nærmere vurderinger av den eksterne eksperter med hensyn til kompetanse og uavhengighet i forhold til foretaket.

Videre inneholder revisjonsdokumentasjonen revisors vurdering av graden av usikkerhet knyttet til regnskapsestimater, jf. ISA 540 punkt 10. For sju av de åtte oppdragene hadde revisor vurdert estimatet til å innebære så betydelig estimeringsusikkerhet, at dette medfører særskilte risikoer, jf. ISA 540 punkt 11.

Med unntak av revisors manglende dokumenterte vurdering av ekspertens kompetanse, har Finanstilsynet ikke vesentlige merknader.

6.2 Håndtering av risiko for vesentlig feilinformasjon

Ifølge ISA 540 punkt 12 skal revisor blant annet ta stilling til hvorvidt metodene for utarbeidelse av regnskapsestimater er hensiktsmessige.

I alle åtte oppdragene har revisor vurdert metodene foretakets ledelse har benyttet for å utarbeide estimatene. Revisor har vurdert forutsetningene som er lagt til grunn for beregningene og etterregnet tallberegningene. Revisors vurdering av ledelsens objektivitet er kommentert i punkt 6.5.

ISA 540 punkt 13 åpner for flere måter revisor kan ta stilling til punkttestimatet foretakets ledelse har valgt. I sju av oppdragene har revisor valgt å teste hvordan ledelsen har utarbeidet regnskapsestimater og dataene dette er basert på, jf. bokstav (b). I det siste oppdraget har revisor benyttet alternativet i bokstav (a).

Finanstilsynet fant ikke i noen av oppdragene dokumentasjon for at revisor har vurdert om det kan være hensiktsmessig å benytte et eller flere av de øvrige alternativene.

Etter ISA 540 punkt 14 skal revisor vurdere om det er nødvendig å bruke spesialkompetanse, som ikke er foretakets ekspert.

Det fremkom av revisjonsdokumentasjonen at revisor for fem av de åtte oppdragene har planlagt å engasjere ekspert for å vurdere estimatene. Når revisor benytter egen ekspert, gjelder ISA 620 om bruk av arbeidet til en ekspert engasjert av revisor.

For tre av disse fem oppdragene foreligger det ikke dokumentasjon for revisors bestilling til eksperter, vurdering av ekspertens kompetanse og oppfølging av arbeidet som er levert, jf. ISA 620 punkt 9-11.

Revisors begrunnelse for ikke å følge ISA 620 er at ekspertene er del av revisjonsteamet. Hvis ikke ISA 620 er fulgt, kan ikke ekspertens arbeid være et slikt revisjonsbevis revisor kan bygge på etter ISA 620 punkt 3. Selv om den som har utført arbeidet har god kompetanse på verdsettelse, er ikke arbeidet å anse som utført av ekspert engasjert av revisor.

6.3 Rimeligheten av regnskapsestimater

Etter ISA 540 punkt 18 skal revisor vurdere om estimatene er rimelige eller inneholder feilinformasjon.

I sju av de åtte oppdragene hadde revisor vurdert regnskapsposten som særskilt risiko. Nettopp fordi det er så stor usikkerhet, vil det være vanskelig for revisor å ta stilling til om ledelsens punkttestimat er riktig. Det er enklere for revisor å ta stilling til om ledelsens estimat ligger innenfor et akseptabelt intervall.

For å kunne fastsette grensene for et akseptabelt intervall må revisor gjøre analyser. Disse kan typisk være basert på historisk finansiell informasjon, markedspriser mellom uavhengige parter og forventet utvikling i markedet. Dette er informasjon som revisor kan benytte til å vurdere og eventuelt endre forutsetningene i foretakets modell. Dersom revisor ikke utarbeider et slikt eget intervall (revisors intervall), må avvik fra/usikkerheten i foretakets punkttestimat håndteres innenfor den fastsatte vesentlighetsgrensen.

Som nevnt under punkt 6.2, fant Finanstilsynet ikke dokumentasjon for at revisor har vurdert om det hadde vært bedre selv å fastsette et intervall for å vurdere ledelsens punkttestimat, jf. ISA 540 punkt 13 bokstav (d).

6.4 Tilleggsopplysninger

ISA 540 oppstiller krav til revisjonsbevis for tilleggsopplysninger knyttet til regnskapsestimater i samsvar med gjeldende rammeverk for finansiell rapportering, jf. punkt 19 og 20 (og veiledningspunktene A120-A123). Revisors vurdering av tilstrekkeligheten av tilleggsopplysninger om estimeringsusikkerhet øker i betydning jo større intervallet av mulige resultater for regnskapsestimatet er i forhold til vesentlighet.

For alle de åtte oppdragene foreligger det dokumentasjon for at revisor har vurdert om tilleggsopplysningene i regnskapet knyttet til regnskapsestimater, er i samsvar med de krav regnskapslovgivningen oppstiller. Revisor har brukt sjekklister på notekrav for store foretak/IFRS.

I tematilsynet inngikk ikke en kontroll av revisors vurderinger av om det avlagte årsregnskapet gir tilstrekkelig tilleggsinformasjon.

6.5 Ledelsens objektivitet

Av ISA 540 punkt 21 fremgår det at revisor blant annet skal gjennomgå de skjønnsmessige vurderingene og beslutningene som ledelsen har foretatt ved utarbeidelsen av regnskapsestimater, for å avdekke indikasjoner på mulig manglende objektivitet hos ledelsen.

Det er ikke tilstrekkelig at ledelsens objektivitet er generelt vurdert i forbindelse med aksept- og fortsettelsesvurderingene. I punkt A125 er det angitt eksempler på indikasjoner på mulig manglende objektivitet. Dette er blant annet:

- Utvelgelse eller oppbygning av viktige forutsetninger som gir et punkttestimat som er fordelaktig for ledelsens målsettinger.

- Utvelgelse av et punkttestimat som kan indikere et mønster av optimisme eller pessimisme.

Det fremkom ikke av revisjonsdokumentasjonen for noen av oppdragene at revisor konkret har vurdert ledelsens objektivitet knyttet til estimatene, herunder om estimatene er optimistiske eller forsiktlige. I revisjonsoppdrag med flere vesentlige estimatposter var det heller ikke dokumentert at revisor har dannet seg et bilde av om ledelsen alltid er i den ene enden av skalaen.

Manglende vurdering av ledelsens objektivitet knyttet til estimater, er en mangel som påvirker og svekker revisors vurdering av rimeligheten av estimatene og helhetsvurderingen av årsregnskapet.

6.6 De øvrige oppdragene i tematilsynet

For de øvrige 17 oppdrag som inngikk i tematilsynet, er det ikke regnskapsposter som det var knyttet seg samme estimeringsusikkerhet til. Oppdragene er derfor ikke like utfordrende for revisor, og revisor hadde ikke vurdert det påkrevd å bruke egen spesialkompetanse i noen av disse oppdragene.

Finanstilsynets kommentar er at det uansett er viktig at revisor identifiserer estimatpostene og behandler disse i samsvar med ISA 540, også i mindre kompliserte oppdrag.

7 Eksempler fra andre oppdrag

Finanstilsynet finner det formålstjenlig å ta inn erfaringer fra andre stedlige tilsyn de siste tre år der Finanstilsynet har kritisert revisor blant annet for mangelfull revisjon av regnskapsestimater. Eksemplene dekker flere oppdrag der bakgrunnen for Finanstilsynets kontroll er signaler som indikerer svakheter i revisjonsutførelsen, men eksemplene dekker også oppdrag valgt ut på annet grunnlag. De reviderte regnskapene har vært avlagt etter reglene for god regnskapsskikk i Norge (ikke etter IFRS). I flere tilfelle er alternativet for små foretak benyttet. Også der alternativet for små foretak er benyttet, må revisor vurdere om det i foretakets vurdering av estimatposter er tatt hensyn til nedskrivningsindikatorer mv.

Goodwill

Revisor har blant annet vektlagt en verdivurdering utarbeidet av ekspert som har fått oppdrag med å finne kjøpere til virksomheten. Revisor har ikke vurdert ekspertens kompetanse, og forutsetningene som er lagt til grunn i verdsettelsen. Ledelsen la til grunn en omsetningsvekst som oversteg veksten i bransjen de siste år. Ledelsens og ekspertens objektivitet er ikke vurdert av revisor.

Konsesjoner/rettigheter

Revisor har lang erfaring fra revisjon av bransjen, og vet at det er omsatt konsesjoner til høye priser som forsvarer verdsettelsen foretaket har gjort. Revisor har ikke dokumentert sin kunnskap, og har heller ikke vist til sammenlignbare transaksjoner mellom uavhengige parter, som kunne underbygge og gi revisjonsbevis. Revisor har heller ikke dokumentert vurderinger av om konsesjonen er tidsbegrenset eller om det foreligger særlige forpliktelser knyttet til konsesjonen eller rettigheten, og om dette får konsekvenser for verdsettelsen.

Aksjer i og fordringer på datterselskaper

Datterselskapene har gått med underskudd gjennom flere år. Foretakets ledelse har ikke gjort noen nedskrivning av aksjer i og fordringer på datterselskapet. Begrunnelsen er at foretakets fremtidige kontantstrømmer vil forsvare bokførte verdier. Datterselskapet er i stand til å gjøre opp sine forpliktelser ved at morselskapet gir konsernbidrag. Foretakets ledelse mener det ikke er grunn til å nedskrive, da det ikke er konstatert noe tap. Revisor har akseptert begrunnelsen, uten å dokumentere nærmere vurderinger av de forutsetninger ledelsen har lagt til grunn for sine verdsettelses/estimer.

Varelager

Foretaket hadde differanser mellom bokført verdi og varelagerlister. Denne differansen ble ansett å være et estimat på ukurans av foretakets ledelse. Revisor har ikke dokumentert å ha vurdert rimeligheten av denne forutsetningen.

Utsatt skattefordel

Utsatt skattefordel er balanseført i selskapets årsregnskap, til tross for at selskapets resultat har vært negativt i flere år. Til slutt utgjør balanseført utsatt skattefordel et høyere beløp enn selskapets bokførte egenkapital. Revisor har ingen nærmere vurderinger av verdsettelsen av utsatt skattefordel enn at denne er riktig beregnet og vil kunne fremføres skattemessig.

III OPPSUMMERING

Finanstilsynet har ikke funnet vesentlige mangler ved revisjonsbevisene knyttet til de 25 oppdragene som er dekket av tematilsynet. Generelt bør revisorene øke sin bevissthet rettet mot kravene i ISA 540 i revisjonen av regnskapsestimer.

For de åtte revisjonsoppdragene for foretak av allmenn interesse mener Finanstilsynet det var svakheter knyttet til dokumentasjon av revisors vurdering av kompetansen til de ekspertene foretaket har benyttet. Finanstilsynet har merket seg at revisor ikke har fastsatt eget intervall for å vurdere ledelsens punkttestimat, heller ikke hvor det er identifisert særskilt risiko. Finanstilsynet mener økt bevissthet rundt bruk av egne intervaller, vil kunne gi en bedre revisjonsmessig tilnærming. Revisjonsdokumentasjonen viser ikke hvilke vurderinger revisor har gjort av ledelsens objektivitet knyttet konkret til estimatene. Dersom revisor ikke har vurdert dette, er det kritikkverdig fordi det svekker revisors vurdering av estimatene og helhetsvurdering av årsregnskapet.

Revisjon av regnskapsestimer med stor usikkerhet er vanskelig og krever høy kompetanse. Det er viktig at revisjonsselskapenes ledelse sikrer at revisjonsselskapene har den nødvendige kompetansen, utpeker oppdragsansvarlig revisor som vil kunne gjennomføre revisjonen i samsvar med kravene i revisorloven og oppnevner en kvalifisert oppdragskontrollør der det er aktuelt. Oppdragsansvarlig revisor har et eget ansvar for å vurdere egen og revisjonsteamets kompetanse.

Finanstilsynet mener at det skal gjennomføres oppdragskontroll ved revisjon av alle foretak av allmenn interesse. Tematilsynet viser at oppdragskontrollen ikke er tilstrekkelig dokumentert.

Finanstilsynet mener at det er en manglende bevissthet knyttet til ulike måter å benytte spesialkompetanse på og hvilke krav som i så fall gjelder. Det kan føre til at revisjonen ikke fullt ut blir gjennomført i samsvar med revisorloven, og at innhentede revisjonsbevis ikke er tilstrekkelige og hensiktsmessige.

